

Гриб В. І. Трагічне, піднесене і комічне в ментальності українського народу / В. І. Гриб // Вісник ІІЕП : збірник наукових праць. Вип.13. – Вінниця, 2015. – С. 89-91

В.І. Гриб

ТРАГІЧНЕ, ПІДНЕСЕНЕ І КОМІЧНЕ В МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Смислоутворюючий момент життя людей полягає переважно в духовному житті та діяльності. Що ж до виробництва та споживання матеріальних благ, то вони хоч і є найважливішою суттєвою умовою життя, але не являються його сенсом. Ознакою духовного здоров'я та зрілості суспільства, нації, особистості є інтенсивне, всебічне і гармонійне виробництво та споживання духовних цінностей. Як відомо, існує ряд категорій для визначення нескінченного різноманіття духовних цінностей вищого порядку: добро як моральна цінність, краса як естетична вища цінність, істина як вища цінність пізнання, справедливість – вища цінність морально-політичних стосунків тощо. Але всі ці категорії, які відображають абсолютну ідеальну досконалість, як і протилежні їм поняття зла, спотвореного, несправедливого, недійсного і т.п. є абстракціями. Вони стають реальними лише тоді, коли набувають змісту духовних цінностей суспільства, нації, певної соціальної групи.

Фундаментом національної духовності є ментальність нації. На світоглядно-філософському рівні національний характер (дух) являє себе у феномені менталітету, який розкривається у суспільній духовно-психологічній орієнтації певної соціальної, насамперед етно-соціальної, групи, що інтегрує потік індивідуальних вражень, уявлень у цілісне світобачення, світосприйняття, світовідчуття.

Існують пояснення духовно-психологічних орієнтацій народу через вплив клімату, космосу, географічного середовища і т.п., але весь цей «географічний детермінізм» мало відповідає сучасним науковим критеріям дослідження духовності. Також хід історії та «збіг обставин» - це вторинні ознаки формування ментальності. Історія народу не лише впливає на ментальність, але й залежить від тієї її частини, яку умовно можна назвати «генетичною». Для прикладу можна зіслатись на дослідження, яке провів ще М.Костомаров у 1861 році в своїй відомій статті «Дві руські народності» українського народного характеру через співставлення характерів двох східно-слов'янських народів (росіян і українців), де він показав їх розходження, яке, на його думку, має давню історію, десь з XII ст. [2,5]. Національна духовність головним чином передається з покоління в покоління через генетичні механізми, які забезпечують збереження ознак ментальності. Але це зовсім не означає, що соціальні процеси при цьому не мають ніякого значення. Слід підкреслити важливу роль ставлення до історичної спадщини, національних традицій, відношення державних установ до культурних закладів.

Специфічний статус духовності народу, його життєві ментальні цінності втілюються в культурі. В своєму естетичному ракурсі вона постає як єдність трьох закономірних, завдяки постійності свого прояву, рівнів: трагічного – відсутності або насиллі над життєво важливими цінностями духу; піднесеного – ствердженні цих цінностей (часто пафосного характеру); комічного – інтелектуально-фізіологічної реакції на рівень невідповідності реального бажаному. Духовно-психологічна орієнтація народу інтегрує потік індивідуальних уявлень в цілісне світосприйняття, формується протягом багатьох віків як соціальний досвід і відображається через національне поняття трагічного, комічного та піднесеного.

Культури двох сусідніх слов'янських народів – українського і російського історично починають формуватись як землеробські. Культ землеробства в естетичній ментальності предків-слов'ян постає в образі лагідної, доброї «неньки-землі» (укр.), «матушки-земли родной» (рос.). Таке ставлення до землі знайшло свій практичний вираз в художній спадщині двох народів.[1]. По сьогодні архетип «неньки землі» проявляється в українському патріотизмі, цінності «малої батьківщини».

Піднесено звучать в художній культурі теми праці та господарювання на родючих лісостепових українських землях: м'яким гумором ставлення до ледацюг і нероб: «на печи по дрова поехал» (рос.), «отак він діло в руки бере, як свекор пелюшки пере» (укр.); трагічно до ситуації боротьби за землю, несправедливі наділи та переділи землі, безземельщини: «не выпускай землі з рук, бо діти проклянуть» (укр.), «чия земля того и хлеб» (рос.) тощо.

Але, на такому загальному емоційно-піднесеному фоні ставлення до землі тема праці в двох народів звучить вже емоційно по різному: «пашню пашут руками не машут» (рос.), «не треба робити коли й так родить» (укр.). Щедрість українського чорнозему, помірний клімат, великі площі вільної землі робили працю землероба-українця цілком задовільним заняттям з гарними результатами – «з праці радість, з безділля смуток».

Російський землероб досягав свого результату праці на землі за рахунок значно більших зусиль. Тема праці в російській художньо-культурній спадщині звучить з трагічними мотивами: як «тяжкий труд», «непосильный труд» і т.п. Звідси й роль російської селянської общини: «что миром положено, тому и быть так».

Необхідний для державності психічний склад натури формується в російського селянина в общині. Селянин українець більше переживав не за результат праці, а за те, кому він дістанеться, тому що жив на межі ворожого кочового степу. Це виробило в українців специфічне екзистенційно-кордоцентричне світовідчуття: гостро емоційне переживання сьогодення життя, життєлюбність, поетичне пісенно-ліричне сприйняття. Найбільш яскраво ці риси проявляються в обрядах українців, що емоційно та естетично наповнені. В українській обрядності багато елементів, які виконують роль лише естетичну і повністю позбавлені самостійного змісту.[3].

В психологічно-емоційному плані ці риси викликали розквіт стилю барокко в його найбільш «декоративному» варіанті на землі України. В той же час Росія

більш орієнтується на західне просвітництво, яке їй більш співзвучне. Барокко, потрапляючи на російську землю, вмирає під тиском просвітницьких мотивів. Російський менталітет з його орієнтацією на знання та «широкий патріотизм» намагається виразити їх в стилі барокко. Але сутність барокко як стилю розкривається через витончену вишуканість, лагідність, що ніяк не сприяло відображенню ключових понять російської ментальності. В результаті стиль барокко в Росії зростається з класицизмом, який дозволяє масштабно дивитись на почуття людини, патріотизм, державність тощо. Це й зрозуміло: російське барокко було тісно пов'язане з абсолютизмом.[4].

Українська ментальність як наслідок специфічної історично зумовленої духовно-психологічної орієнтації українців ставить на перший план людські переживання, бажання, потреби, розуміє їх як первинні, бо всі вони виходять з «серця», почуття. Тому, коли ми звертаємось до художньої спадщини нації, то бачимо, що поняття комічного в українському мистецтві за виключенням деяких творів не виходять за межі гумору та іронії. Такі види комічного як сатира та сарказм майже не присутні в українському мистецтві, бо вони пов'язані з оцінкою комічного, головним чином, на інтелектуально-розумовому рівні, що не є суттєвою рисою світосприйняття українців.

Бачення світу через «серце» знаходить своє відображення в понятті трагічного буття. Розуміння трагічного в українському мистецтві як трагедії душі, трагедії почуттів більш поширено, ніж соціальний аспект трагічного. Поняття піднесеного частіше виглядає як радість з приводу спілкування з «ненькою-землею», радість кохання, аніж як соціально-героїчний пафос.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Іваньо І.В. Естетика Киевской Руси // Очерки развития эстетической мысли Украины. –М.,1981
2. Костомаров М. Дві руські народності. –К.,УПГ-2012
3. Кучерюк Д.Ю. Культура слов'ян. Україна в контексті культурно-історичних доль слов'янства //Історія світової культури. Культурні регіони. –К.,1997
4. Українська культура: історія і сучасність. –Л.,1994
5. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. –К.,1992